

Владимир Свинтила

НАПИСАН КАМЪК

София, 2013

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Владимир Свинтила, автор, 2013

© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-173-9

ВЛАДИМИР СВИНТИЛА

НАПИСАН
КАМЪК



През онова лято дълго се скитах из града. Скитах и наблюдавах залеза винаги от различни квартали: от Малашевци, от Иваняне, от Княжево, от Люлин, от гара Искър, от Младост II. Тогава разбрах, че градът е голям – което естествено знаех и преди, но сега го видях. Слънцето залязва по различен начин в различните квартали. В Княжево просто угасва преди за залезе. А от гара Искър неговият път е най-дълъг; като мине зад ръба на планината, остава едно сияние.

Беше най-горещото лято от десет години насам. Вестниците пишеха за много неща – любопитни и безразлични. Седнал привечер в някоя квартална градинка, четях един топ вестници, които бях купил от Репа, преглеждах ги по-скоро, зачитах се в отделни статии или репортажи, или очерци, или есета, не знаей вече в какво, виждах как слънцето се спуска, знаех, че ще залезе, и в душата ми започваше един писък.

Точно този вътрешен писък бе причина за всичко. Самият той нямаше причина, а бе причина, защото причината е винаги вътре в нас – не отвън. Тя иска отвън само повод, за да се установи. Като разсъждавах така, аз слушах вътрешния писък в себе си, чувах го остър като някогашните локомотивни свирки и не знаех какво той означава или какво предзнаменува, ако вътрешният писък, разбира се, може да предзнаменува нещо.

Може би природата на тревогата е такава, че за нея няма повод, няма причина или ако има, те са все още делечни в бъдещето. И само след време можем да ги свържем като причина и следствие, но по странен начин, по начин следствието да се яви далече преди своята причина, което естествено е недопустимо, но все пак е единственото обяснение на вътрешната тревога. На своята тревога, на своя вътрешен писък аз не търсех обяснение. Аз се вслушвах в него. И се вслушвах

с особена страст, като че слушах приказка – от странните и непознатите, и долавях, че отново съм недоволен от живота си, от себе си, от всичко. И естествено не можех да кажа защо съм недоволен.

Най-важните тревоги нямат основания въвн от нас. И затова слушах вътрешния си писък, защото знаех, че по някакъв начин слушам себе си, вътрешното си същество. Чувах основния мизукален тон на собственото си съществуване, собственото си „исо“, което бе остро и подлудяващо като писък на някогашен парен локомотив. С настъпване на здрача този писък угасваше – угасваше заедно със светлината. И тогава най-сетне, радостен и успокоен, търсех някоя квартална кръчма или скара-бира, хранех се, без да виждам с какво, и пиех две-три бири или бутилка вино, или няколко гроздови ракии. Връщането вкъщи винаги бе дълго – с няколко трамвая, тролея и автобуса.

Прибирах се среднощ, в същата полупразна стая под наем, виждах същия двукрил гардероб, същата евтина маса, същият единствен стол, същите вестници на него. И лягах, както бях с дрехите си и без да сваля дори обувките си, защото писъкът бе престанал, но щеше отново да се роди с утрото – със сутринта, която винаги е тревожна.

* * *

Институтът напуснах, защото ми доскуча. Това бе преди десетина години. И оттогава насам работех. Работих дълго време в каменарско ателие на гробищата, където изчуквахме надгробни плочи. Тогава научих стойността на човешкото име, която е никаква, защото – да не се забрави това име – го изчукват на каменна плоча, да трае заедно с камъка и като него. И дишах праха на мрамора.

Там получавах много пари, а ако бях завършил института нямаше да получавам нищо като инженер-строител, каквито има много. А инженерите строители кой знае защо имат винаги такива еднообразни задачи: водостоци, мостче-

та, подлези, стълби. И ако обемите са големи като силози и охладителни кули, то пак е същата форма, а във формата е същността на нещата Това го открих в института. Напразно говорят против формата: тя е закостеняла същност. И тогава реших, че трябва да направя промени точно във формата на живота си, на съществуването си. Поради което напуснах.

Но нещо не бях обмислил точно или добре, защото се получи така, че ставах и отивах на гробищата и там работех венцови камъни или изчуквах текстовете, което е трудно. И после се връщах вкъщи и лягах да спя.

Всичко приличаше на живота на мъртвите.

Но взимах много пари, които обаче слагах в книжка, тъй като нямаше с кого и за какво да похарча. И така се питах защо е всичко това, защо бях оставил института, какво не бях разбрал относно формата на съществуването и се питах от къде почна и от къде тръгна всичко. И тогава се роди вътрешният писък. Този вътрешен писък слушах вече три месеца – от юни и може би точно от двадест и втори юни, от най-големия, от най-безкрайния ден на годината.

* * *

През септември излязох в отпуска и не за да почивам или да върша нещо, а да слушам вътрешния си писък, да слушам самото си съществуване.

Тогава ходех в крайните квартали, за да виждам различния залез. И се спотайвах в кварталните градинки, някои от които са заобиколени все още с живи плетове, трогателен спомен от най-мистичното декоративно минало, което бе полагало такива грижи за формата.

И в кварталните кръчмета чувах как писъкът намалява своята сила, защото тревогата бе потискана от спокойствието на нощта, която единствено е само форма, в която няма нищо друго освен формата (но тогава не разсъждавах така).

И се питах как започват нещата, какво всъщност е това, което наричаме начало, внезапното появяване на нещо до то-

гава несъществуващо, внезапното появяване на тревогата, за която не бях подозирал, че е възможна. И така расъждавах с бавното отмиране на писъка, който, изчезвайки, оставяше след себе си нищото. Това нищо, което е може би по-страшно от вътрешния писък, но което, бидейки нищо, може да бъде съзерцавано като нощта, като една чиста форма.

В тези градинки се опитвах да доплувам до началото, което почва от нищото, защото от нищото почват повечето неща.

В тези месеци на мен ми стана по някакъв начин ясно, че за да не започнат много неща, човек трябва да има грижата да не се установи в него нищото. Тъй като установили се веднъж, то се създават възможности нещата да се родят, да започнат своето съществуване, да придобият битие. В моето виждане тогава нищото приличаше малко нещо на извор, който привлича скитащи и блуждаещи неща, които идват до извора и като открит в него своите сенки разбират, че е време да започнат да съществуват.

Но тука моите разсъждения секваха, защото разбихах, че нататък е лудостта. Една-две стъпки в същата посока и вече е лудостта, която – така мислех тогава – е чиста форма, форма, предопределяща същността.

Все пак оставеше важният въпрос за началото, за грехопадението. Къде сбърках в живота си и въобще сбърках ли; и защо зад мен остана един изгубен рай, който при това никога не бях притежавал, и как можеш да изгубиш нещо, което си нямал?

Но тук отново трябваше да се отдръпвам от пътя на собствените си мисли, които отвеждаха към тресавището на лудостта. Отново натам. И все пак оставеше въпросът за началото. Защото да следваш вътрешния си порив и така да сгрешаеш срещу всички, нима това е началото? И началото на всичко?

Но в топлите нощи въпросите угасваха и мълчаха в мрака и само сутрин, като ставах и се готвех да отида в Малашевци, за да придавам на имената вид на вечност или вид на камък, тези въпроси отново се раждаха.

Като излязох в отпуска и като престанах да ходя в Малашевци, въпросите престанеха да се раждат. Така пък настана нищото. И нищото раждаше своя тревожен писък.

* * *

Викаха ме да отида някъде, оставяха ми някакви писма, някакви бележки. Късах ги, без да ги чета, защото знаех, че няма къде да отида, знаех го от вътрешния си писък.

Звъняха и ме търсеха и хазаите казваха, че ме няма, че не съм се прибрал, а аз лежах несъблечен на леглото и не исках да отивам никъде.

И само когато много ми омръзна, отворих едно от писмата. Всички сигурно имаха същия или твърде сходен текст. Мои далечни братовчеди се събираха, за да надградят семейното ни дърво. И ме канеха да отида в деня на есенното равноденствие.

Тези братовчеди знаех съвсем слабо. Те бяха всъщност братовчеди на моя баща, когото също не познавах, защото бе умрял в годината на моето раждане. За тях знаех от майка си, която не дружеше с тях, тъй като един от тези братовчеди бе играл лоша роля в живота на моя баща. Това бе Алекси – не знам защо порусено на Альоша – Ламбрев, а за мен Альоша бе името на дявола, когато бях малък.

И покрай това име аз не се интересувах и от другите. Но Альоша Ламбрев бе умрял от десетина години.

И понеже в моя живот се бе установило нищото и нямаше къде да ходя и най-вече понеже ме привлече думата „дърво“, което има корени и ще рече начало, и тъй като отдавна не бях срещал човек и не бях разговарял с никого и ми бяха омръзнали декоративните квартални градинки от миналото, аз реших, че мога да отида, защото всеки човек в края на краищата трябва да може да отиде някъде.

Не ме интересуваше никакво семейство, но дървото да – защото е началото. Мен ме интересуваше как е почнало това дърво и бях сигурен, че е почнало от нищото, както повечето от нещата. И кой знае, може би щеше да ми се отдаде да видя

как се пораждат нещата, как тръгваме всички ние от едно начало – от това на дървото.

Защото как свършват нещата знаех поради професията си, където бях вече десетина години. Завършвах в камъни като надписи. Не всеки, който е живял, има своя надпис, някои нямат. Понякога е една проста червена пирамида, която после изгнива от слънцето и ветровете. И само някои, които са по-претeciозни, свързват себе си с камъка по примера на древните египтяни и, разбира се, много по-скромно.

Но бе интересно да видя как всичко почва.

Никога не бях се интересувал от семейни традиции – и сега не се интересувах. И затова не знаех братовечедите си.

* * *

Когато влязох в хола на малкия апартамент, заварих ги събрани всичките седем души. Шест братя и една сестра. И ми казаха веднага имената и годините си: Спиридон – 87-годишен; Атанас – 79-годишен; Сотир – 70-годишен. Най-младата бе Атанасия, но и тя бе вече на 65 години.

– Всички ли сте живи – казах.

– Един си отиде. Отдавна. Данаил. Той умря млад през 1928 г. И беше любимецът на баща ти.

Това ми каза Спиридон, Нестора на рода. И ме гледаше с ясни, живи и смеещи се очи.

– Само един – казах. – И всички сте на добра възраст. Ще рече – род на дълголетници. Тогава защо баща ми умря толкова млад?

– Той много се тревожеше – каза Спиридон. – Тревожеше се за всички, за света. Момче, той взе пушката през двадесет и трета година. Тревожеше се.

– И Данаил се тревожеше – каза Сотир.

Те ми наляха обикновена гроздова, каквото пиеха всички.

– Трябва да се живее – каза Атанас, – и това преди всичко. Казвам го, защото го знам. Аз правих инфаркт и бях седем минути при смъртта.

– Ти си минал прага – казах. – И какво има отвъд? На запад събират преживелици на хора, които като теб са минали прага и са се върнали след клинична смърт.

– Все още нищо – каза Атанас. – Имах чувство, че тежа и съм пространствен.

– Той се е занимавал с философия – каза Сотир – и не трябва да му се вярва. Неговите чувства са неистински. Той чувства и мисли както учебниците казват, че трябва да се чувства. Такъв е той, Атанас.

– Не – каза възкръсналия. – Така го чувствах. И четох за първи път Евангелието, за Лазаровото възкръснение, да видя как се е чувствал Лазар като излязъл от гроба. Но в Евангелието няма нищо. Там пише само: „И излезе мъртвият от гроба, тъй както си бе повит в пелените.“ Само това пише. И така излязох аз. Но бях пространствен.

Атанасия ни сложи прясна краставица, тънко нарязана и с много олио и оцет.

– Оставете смъртта – каза тя, – че сме дошли да рисуваме дървото на живота.

– Вярно – казах. – И за това съм дошъл. Кое е началото? Кой е общият праотец?

– Ще почнем от селото – каза Сотир, – защото се почва от там. Селото е Иваново, малко преди да се влезе в Средного-рието. В околността са шопи, но ние сме чернодрешковци.

– Какви чернодрешковци – казах. – Че вие един век вече не носите селски дрехи.

– Не носим. Но сме чернодрешковци. Не сме шопи. Ние сме преселени.

– От къде сте преселени?

– Там е работата – каза Сотир, – че никой не знае. Селото събра пари и прати Данаил да търси. Данаил носеше една торба с мъжка и женска носия и някои думи в една тетрадка, които знаем само ние. И той тръгна да търси в Източна България, където са чернодрешковците, дали няма да намери думи като нашите и хора с нашата носия, която е малко по-различна.

– Той ходил – каза малко нетърпеливо Атанасия – до морето и в Добруджа даже. Като казал на селяните за какво е дошел всички цъкали с език, жалели ни, че сме си забравили родината и много искали да помогнат. Носили от къщи свои стари носии и вещи жени, които всичко разбирали, правели сравнения. Но все се оказвало, че не е така, че нашите са башове и пешкин.

– Така – каза Нестора. – Данаил се върна с пълна торба, беше взел всякакви дарове от селата, но с празно сърце. И когато научи, че има книги за малоазийските българи, селото я купи и Данаил я чете – да не би да сме от там. Но не сме. Техните рала са други и те другояче вършеят.

Аз бях дошъл малко скептик, тъй като десет години сечах надписи на плочи, но тук, стоплен от ракията и от тяхното въздействие се разтапах, предавах се. Предавах се на легендата и на преданието, чиито права никога преди не бях признавал.

– Как никой на си спомня от де сте? Че това не е възможно. Нестора Спиридон поклани глава:

– Не се е запомнило. Аз много питах. Питах баба Неделя. Тя умря през 1917 г. стогодишна и повече. И съм писал в книга, каквото ми е разказвала. И четеното съм го научил наизуст.

Нашите много зло патили, но какво е това зло не се помни. Помни се само, че е зло. Беят ги прогонил от техните земи и ги повел нагоре да ги сели на друг свой чифлик. Тогава мнозина потурчили, а тях пък ги преселили.

Те взели в торбите пръст от гробовете на отците и семе колкото за посев, и брашно за из път. И много вървели, ама много. Това се запомнило. Малките деца пораснали по пътя, а старите ги копаели край него в ендеци – както са умирали, така ги копаели.

– И един ден – каза нетърпеливата Атанасия, – един ден те стигнали на село. Било като да са се събудили. И тогава за пръв път чули птича песен – докато вървели нито една птица не запяла. А като стигнали на село чули птича песен. И тогава

най-старият рекъл: „Земята ни праща много здраве чрез птиците. Тука ще векуваме.“

– Тогава село нямало – каза Сотир, – а имало само едно кале.

– Кале едно – каза Нестора. – И у него живеела една чета черкези. Калето пазело беговете от селските въстания. Защо-то въставали ту едно, ту друго село.

– Как ще са въставали – казах, – в историята нищо не пише за въстания в Иваново.

– Не пише, но всички въставали. Беговете стъпквали въстанията, а на царя в Цариград хабер не пращали. Затова в историята го няма. Но местните хора помнят своите въстания.

– Питал съм баба Неделя – каза Нестора. – Питал съм я. Така ми е казвала. Било като да са се събудили след дълбок сън. Като да са спали много и тежко и да са се пробудили от сън. И видели дървета и ручей, че и река. И най-старият рекъл: „Тука ще векуваме.“ И векували.

– Добре – казах, – селото е ясно. Не се знае от къде са се взели хората. Имало ги някъде, нещо преживели, подкарали ги да ги селят другаде. А от къде сме се пръкнали ние, родът?

Във веселите очи на Нестора имаше подигравка. Като че моето питане бе наивно или пък детинско.

– И това не се знае – каза той. – Но сме се пръкнали. В това село, Стражница е старото му име, имало чета черкези и докараните чернодрешковци, които не ще да са били много. Отначало две-три семейства, после я има, я няма стотина души. По-малко от черкезите. И всичко им било враждебно. И черкезите, а и шопите, сред които дошли. Шопите пришълци не обичат.

Явно, че родът нещо не обичаше шопите. И не веднъж и не два пъти в разговора те подхвърляха думата шопи. Ако не с вражда, то с отчужденост, с убедеността че това са други хора, различни, но и враждебни.

– Помни се само, че сред толкова вражда се появил човек, който дал опора на всички.

– И се казвал човекът – властно заяви Атанасия, – Петър Божилов, попът.

– Не знаех, че имаме попове в рода – казах недоволно.

– Нямаме – каза Нестора със смеещите се старчески очи. – Нямаме. Ала този не бил истински поп.

– Петър Божилов едничък знаел празниците, кой ден на кой светия се пада. Това било трудно тогава, защото те били хора безкнижни. Но Петър Божилов имал на дървена паница нарязан с резки календар. Въртял дървената паница, въртял терелката и намирал по нея дните. Кой ден сме днес? От безкнижните кой може да каже? Ден като ден. Единият мокър, другият студен.

– Петър Божилов – каза смеещият се Нестор, – Петър Божилов само бил грамотен. И то грамотността му била голяма. Той четял попски книги и ги разбирал. Затова го нарекли поп – заради попските книги. От всички попски книги той най-много обичал Псалтиря, псалмите Соломонови. Аз се опитвах да ги чета и видях, че са мъчни и не са за мене. А как той, селянин, преди два века и кусур ги е чел? И ги е разбирал. Но се е запомнило. В цялото село и пред всички той повтарял, че няма нищо по-хубаво от псалмите Соломонови. И кръстил един от синовете си Псалтир.

– Но като почнали селяните да разбират повече, тогава станало неудобно човек да носи името на книга. И от Псалтир станало Сотир. И това име нося аз пети, пети от рода – каза Сотир.

– На колко колена сме отдалечени от този праотец? – казах.

– Ние сме петото колено – каза Нестора. – Шестото си ти.

Сега Атанасия извади един широк ротул и го разви на стената. Беше родовото дърво. В основата бе името на Петър Божилов, а встрани от него и по-отдолу бе това на неговия баща, за когото се бяха запазили съвсем смътни спомени – Божил Петров.

Нагоре следваха синове и дъщери. И те се развиваха в нови клони и дървеса. Стотици души имаше записани в това дърво – клони, натежали от съдбини и от хора.

Навън ме изпрати Атанас, възкръсналият. Беше мрак около блоковете на комплекса.

– В мрак трудно вървя – каза Атанас, – все ме се струва, че не съм или може внезапно да изчезна.

– Върни се – казах му, – ще се оправя сам.

Но той държеше да ме води до автобусната спирка. У Атанас говореше древният инстинкт на гостоприемството. В него ритуалът на изпровожяка е като че най-силен. Да изпроводиш някого е обещание, че няма да се разделите, това е обещанието на общата кръв, размътена от века, прекаран в крайбрежията на града.

През прозореца на автобуса видях тревожното му лице в мрака: тревожно дали ще може да се върне читав в блока, без да изчезне или да стане пространствен. Махнах му с ръка.

Среднощният автобус ме понесе заедно с пийналите, с преуморените, с твърде развълнуваните от дългите срещи и с убитите от равнодушието на деня.

И аз долових последните екове на моя вътрешен писък, който бе станал музикален преди да заспи.

Аз пътувах с автобуса и не знам защо ставах все по-сигурен, че никога повече няма да се върна към каменните плочи в Малашевци и към вечерната география на града, към предзалежните състояния в Княжево и Младост II.

Не вярвах, че в моя живот ще настане ред; не вярвах, защото знаех, че не е възможно, че задълго няма да бъде възможно. Аз толкова дълго бях злоупотребявал със себе си, че от мен за още много време не можеше да излезе нищо плътно. Това го знаех и *не* се осъждах. Достатъчно ме съдеха другите – какво да се съдя и сам.

Не вярвах, че ще изляза на някакъв път, но бях сигурен, че на плочите няма да се върна. За нищо на света.

Трябваше да се тръгне по други пътеки и трябваше много да се върви по тях, за да се стигне отново до случая и до съдбата, до друга съдба, не такава курвенска и с кучи зъби. Макар да си я бях избрал сам, не бях длъжен да я обичам.

И когато влязох в същата стая, със същите вестници, паднали от масата на пода, със същата маса, със същия двукрил гардероб, със същата ергенска пружина, със същата синя настолна лампа – един син глобус и под него един Пиеро, който свири на китара, при същата празна сантименталност на обиталището ми, която можех да създавам само аз... И като влязох...

Но какво да се упреквам? По-добре да легна и да спя.

На сутринта, като закусих, сложих цяла кана кафе за през деня. И веднага започнах да пия и да пуша. Имах да мисля.

Едната страна беше ясна. Това бе родът на Петър Божилов – Попа, читателят на Псалтира, нейде по времето на битката за Виена. Защото от него бе останала една тапия, тапия с такава една дата.

Но не беше ясна другата страна.

От страна на Петър Божилов произхождаше баба ми Гълъбина. Красавицата, която се бе оженила за дядо Никола.

Той бил на търговска работа в Скопие, когато решили да я женят. И тя, преоблечена като момче, напуснала дома си и тръгнала към Скопие. В дългия път със спане по ханове никоой не разбрал, че това е момиче. Тя била висока и стройна и почти нямала гръд. И минавала за велик мълчаливец, каквито тогава се срещали в живота. Немалко хора от юношество давали обет за мълчание и за покорство. За такъв юноша мълчеливец я взимали. И така стигнала тя при дядо Никола в Скопие.

Понеже била пристанала, не ѝ дали зестра. Така целият Божилов имот в Иваново останал на братовчедите. И това бе една от първите причини за смразяването.

Дядо Никола бил от Каменица, която е високо над Иваново. Едно село на орли в скалите. Не колиби, а село – с каменни къщи и с каменни покриви. Така го рисуваха семейните спомени.

За неговия род нищо не е ясно. Баща му също е Божил. И по време на априлското въстание той бе тръгнал с каменската чета за Клисурса.

И този працядо Божил бе ходил в Диарбекир и се бе върнал след Освобождението, за да умре в немотия и непризнат.

За него бях питал Нестора на другия род. Но той знаеше малко за него. Знаеше се само, че когато Божил тръгнал за Диарбекир, Никола се изкачил на една скала и там написал нещо.

– Какво е написал? – бях запитал веднага и нетърпеливо. Защото за моето недоволно сърце стоеше като обещание нейде в нещо си да намеря смисъла. В един надпис или в един спомен.

– Забравено е – каза ми главата на другия род, – никой не помни. Но че е имало надпис се помни. И в Каменица на местността ѝ викат „Написан камък“.

От единия род всичко се бе запомнило и запазило, а от другия всичко се бе затрило и забравило. И напразно дядо Никола се беше борил срещу забравата с този надпис върху скалата. Какво по-трайно от него? Но надписът се бе унищожил. Една светкавица бе паднала върху скалата и бе разбила голямата ѝ гръд. Така отломъкът с надписа се бе търколил в пропастта.

Пиех кафе и разсъждавах върху съдбата. Бях изгубил път. Не исках да правя нищо и никъде не исках да ходя. Не исках да чета книги. Не исках да гледам картини, не пусках телевизора и не посещавах студийните кина.

За десет години бях сложил тридесет хиляди лева в книжка. С тях можех да живея още десет години. Без да пипна работа. Лежейки по гръб и мислейки за себе си и за случилото се, което бе нищо.

Като роптаех над кафето, настръхнал срещу себе си, аз разбрах, по необясним начин наистина разбрах, че аз ще се върна там назад към Огняново и Каменица, че ще се срещна с останалите в Иваново Божиловци и ще се възкача до върховете на Каменица, от която бе слязъл другият Божил, носещ на върха на оръжието си своята свобода.

И пиех кафе, и гледах през прозореца си към задния двор, където се жлътваха подивелите дървета на това, което някога е било овощна градина.

Не спрях в Иваново, защото гонех Каменица. Иваново видях за първи път тогава от прозореца на рейса. Потънало в овощни дървета, руменни ябълки и тежки зелени круши. Селото, където бяха спрели след сън, пробудени от нова зора и където бяха останали да векуват. И векуваха.

От тук почваше стръмният път по древно шосе, което бяха модернизирани. С много завои и горещ наклон, по който моторите се задавяха и виеха дълго и тъжно. Едно безкрайно пътуване между габъррови храсти и шипки, зреещи на есенното слънце, безкрайно пътуване, уморяващо като спомен.

Задрямвах и се събуждах. Будеха ме ручей, които прогърмяваха под древни каменни мостове под нас, будеха ме внезапно припламнали зад облака лъчи, будеше ме и ужасната височина, от която се виждаше полето. И най-вече тя. Височината.

Рейсът внезапно спря на една гола каменна площадка, която приличаше на селски мегдан. С тази разлика, че на около нямаше нито една къща, нито друга следа от живот. Обаче всички слизаха. Малцина селяни, които носеха старовремски дисаги и модерни найлонови чували. Явно това бе последната спирка.

Слязох и аз. И видях как хората се пръскат на всички страни, как изчезват зад някакви скали и камъни и как оставам сам като излъган и забравен на връха на планината.

Шофьорът слезе и заключи колата.

– Какво, ще вървим ли? – каза той.

– Ще вървим – отвърнах.

И по пътя разбрах от него, че той преспива тук и се връща на другия ден рано сутринта. Каменица умира и рейс за селото има едва два пъти през седмицата.

– Но къде е селото? – запитах аз.

– Ти не си ли идвал? Малко отдолу. Разбира се, че селото не може да бъде на връха и на голата скала. Има половин час път до него. Но рейсът не може да продължи. А да се дострой пътя до това отмиращо село – няма никакъв смисъл.

Както се спускахме Каменица се показа от другата страна на рида. Ширна се едно плато, на което все още пасяха крави и овце, и веднага се метна на очи старата Каменска църква с камбанария. И ето, ние навлязохме в главната улица и след това в малкия старинен мегдан, където стояха черни от вековете каменни къщи с каменни покриви, точно тъй, както майка ми ги беше описвала.

Вървах с моята модерна раница през рамо, но имах чувството, че нося друга, древна, може би кожена торба, в която има кръгъл хляб, връзка лук и захлупци със сирене. И че се връщам от Едрене или от Цариграда, или кой знае от коя дяволска касаба на земята.

Поздравявах ме като да ме знаеха от край време. Но никой не ме спря да ме попита при кого отивам и къде ще преся. Тогава видях чудото – древен дюкян с отворени капаци и пред него, греейки се на последното слънце, човек с бяла престилка. Над човека имаше надпис: „Бръснарница“.

И се отбих.

* * *

– Какво? Ще се бръснеш ли? – попита човекът с бялата престилка и ме изгледа.

– Може и да се избръсна – рекох, – не пречи.

– Съвсем да се докараш като за гости – каза бръснарят. – Ти при кои отиваш?

– Там е работата, че при никои.

– Ще спиш при мен, тук зад дюкяна. Давам легла на такива като тебе, които замръкнат. Два лева. Бива ли?

– Бива – отвърнах радостен. – Благодаря за покрива.

– Ти по каква работа – запитва, докато ме сапунисваше, – или идваш само да гледаш? Има такива – идват да видят, защото селото ни е древно и такива села вече няма. Повъртят се, снимат с апарати, разпитват селяните и току си заминат. Но тия идват със свои коли, а ти – с рейса. Като те видях и си казах: това е птица.

- Идвам да гледам – казах.
 - Колко ще постоиш? – и той ме почна с бръснача. Бръснеше ме на дълги редове, като добре опъваше кожата на лицето.
 - Не знам – казах. – Може ден-два, може и повече.
 - Защо? Не си ли на работа?
 - В отпуска съм.
 - А каква ти е работата?
- Премълчах за плочите, спомних си за института.
- Строителен техник съм – казах.
 - Аха – възкликна бръснарят, – добра професия. И добри парички падат.
 - Падат – отвърнах, за да кажа нещо.
 - Но ако мислиш, че тук строят, лъжеш се...
 - Не идвам по работа, а да си почина.

Той ме беше обръснал и ми миеше лицето в онзи съд, който Дон Кихот бе употребил за шлем. Аз с шемет си припомних, че някога по бръснарниците е съществувало такова нещо.

И като ме обърса с бяла селска кърпа, която миришеше на сапун, бръснарят каза:

- Честито да ти е бръснене!

Аз му дадох два лева и той ги прибра, без да ми върне ресто.

Като приключи с мене, бръснарят пак се върна на стола си пред дюкяна.

– Седни! – каза – Да погледаме Каменица, да я видим и ние. Няма да я зяпат само туристите.

Седнах. Пред нас бяха ниските къщи на мегдана. Между тях се виждаше равното плато, а от горе бяха черните върхове на планината, голи и без гора.

– Как живееш от тази бръснарница и от туристите? – рекох. – Стигат ли ти парите, дето ти дават за бръснене и за легло?

– Пенсионер съм – каза. – Работих тридесет и пет години в Пловдив. Ожених децата, погребах жената и не ми остана нищо друго, освен да се върна тук, където съм расъл. Дойдох си, нищо не се е променило. Отворих стария дюкян на баща

ми. Той беше от край време берберин. Пенсията ми стига. От бръсненето и от леглата пада по някой лев. Понякога бръсна по двама-трима. Веднъж обръснах десет души за един ден.

Аз гледах платото между къщите, където още се скитаха овчи стада. От тук беше тръгнало всичко. От тук беше слязъл другия Божил и от тук бяха почнали скитанията на Никола.

Бръснарят долови нещо в погледа ми, защото каза:

– Ама ти не си дошъл току-така.

– Не съм – казах. – Някога, много отдавна, преди век и повече, тук са живели мои праотци.

Той се оживи съвсем леко.

– Познава се – каза, – има нещо в туй как гледаш на планината като на своя. И от кой си се пръкнал?

– Моят праотец, Божил – рекох, – е слязъл от тук с чета и се е бил с турците при Клисуре.

– Ааа – рече той, – на Божил поборника правнука. И идваш да видиш къде Божил е живял.

– Да – казах, – затова идвам...

– Гледам аз, гледам – тоя не ще да е като другите. Такъв един хрисим, даже фотоапарат не носи. Каква била работата. А ти какво знаеш за Божил поборника, за твоя праотец?

– Почти нищо – казах. – Взел пушката, тръгнал с четата, хванали го след боя при Клисуре, съдили го и го пратили на Диарбекир.

– Малко знаеш – рече той, – по-малко от мене. Но ще ти кажа. Първо Божил не е ходил с чета, защото те са трима от Каменица. Пипнали ги и ги отвели при пашата, а оня се зачудил: троица от Каменица са тръгнали да свалят царя! И го взел това за глупост, тъй щото ги проводил в Диарбекир. А се върнал дядо ти от Диарбекир след Освобождението. Пък тука, като го нямало, завзели имотите. Вижда той – други му орат нивите, иска си ги, ама не му ги дават. Ходил при румелийското правителство. Но това правителство, на Източната Румелия, се интересувало само от подкупи. Никого не могъл да подкупи, никаква работа не свършил. И тук умрял от скръб като сетен бедняк.

– Нима дядо ми Никола е изоставил баща си?

– Не го е изоставил. Той бил женен вече в София и му казал да слезе при него и да остави имотите. Но Божил мислел другояче. Четири месеца ходил той, за да стигне до село – четири месеца от Мала Азия. По онова време Баронхиршовата железница струвала маса пари. А от къде у заточеници пари? Тръгнали пеша.

И той набрал голяма скръб по пътя. Тази скръб била по Каменица, как да я напусне? И така умрял.

И от това, което бръснарят ми разказа, нещата не се изясняваха твърде. Започваше да се здрачава. Тук-там пламваха в жълто прозорци и един студен въздух слизаше от върховете.

– Файорум– каза бръснарят, – да затваряме.

Изкачихме се по тясна дървена стълба на втория етаж. Стълбата бе стара и дървото беше станало тъмнокафяво от времето, на места почти черно. Горе се отваряха врати към няколко одаи. В моята имаше широк дървен одър със сламеник и дебел китеник, със селски тъкани чаршафи, които миришеха на чисто и на ново.

На дирека бяха забити няколко пирона. Аз закачих чантата си и дрехите си и започнах бавно да се събличам. Потънах в чистото легло, което миришеше на билки поради сламеника, и бе приятно твърдо.

* * *

На сутринта станах доста рано, но бръснарят бе станал преди мен. В дюкяна седнахме на една маса и ядохме горещо козе мляко и порязаници от домашно месен хляб.

– Фурнаджията напусна– каза той, – хляб си месим отново сами. Но е по-добре. Аз си меся сам. Една фурна ми стига за седмица и десет дни.

– Не изсъхва ли много хляба?

– Завивам го – каза, – слагам го в найлон. Трае. Сега ти ще искаш да походиш нали?

– Ще искам– казах. – Да видя дядовата земя.

Бръснарят се замисли:

– Тук, през три къщи, живее един правнук на брата на Божил Поборника. Да идем да го видим. С него сте рода, макар и да не се знаете. Ще те заведа.

Но ще ти кажа от напред кой е той и какъв е човекът, за да не сбъркаш. Казват го също Божил, но му викат Божил Човека. И му е такова името, защото винаги говори: това е човек, това не е човек. Такива са му приказките. И му е излязло име – Човека. Пази се пред него да не говориш зли приказки. Не ги обича той злите приказки.

На мегдана и по улиците се срещаха тук-таме хора. Личеше, че селото е на измиране. И никой не ни спря и не ни запита нищо. Само ни поздравяваха: „Добра среща“, „Добра сполука“.

Те бяха облечени като селяни, но в износено, старо градско облекло, не носеха торби, не мъкнеха чували, както съм свикнал да виждам селяни, не караха магарета. Само в ръцете им се виждаше или чук, или тесла, или трион, или ведро, които показваха, че са заети, че вършат нещо.

Ние спряхме пред стара двукатна каменна къща и бръснарят потропа на вратата, която бе направо на улицата. От горе се отвори прозорец и една много стара жена се наведе навън.

– Кой е? – каза.

– Иван бръснаринът.

– Какво искаш?

– Искам да видя Божил.

– За какво ти е Божил Човека?

– Водя негова кръв, правнука на Божил Поборника.

Старата жена затвори прозореца и настана мълчание.

– Сега ще слезе – каза бръснаринът. – Като научи, ще слезе.

Наистина по стълбите вътре се чуха стъпки, но не припремени, нито бързи. Някой слизаше, но като се подпираше може би или като да се колебаеше дали да направи новата стъпка, или не.

После вратата се отвори. На прага стоеше човек, който ужасно и във всичко ми приличаше. Но беше много по-стар,

минаваше сигурно седемдесетте. Ако остана жив до тази възраст, казах си, ще бъда негов двойник. Той е това, което ще стана аз.

– Добре дошъл – каза и подаде ръка. – Правнука на Божил си и на Никола си внук.

– На него – казах, – на Никола.

– И идеш да си видиш родата?

– Ида – рекох, – ида да я видя.

– Улезте – каза той и отстъпи настрана.

Пред мен тръгна бръснарят Иван – най-сетне бях научил неговото име. Под стъпките му скърцаше старата стръмна стълба от същото такова старо и черно дърво. И като се изкачихме по нея, бяхме поканени в одаята и седнахме на трикраки столчета пред старовремска софра. И Божил Човека, като се помая, намери от нейде бъклица с ракия и три малки метални чашки. И наля на тримата. Па като седна, каза:

– Хайде, добре дошли!

И ние тримата отпихме от ракията, джанкова, миризлива и силна.

– С теб – каза – сме рода. Аз не произхождам от Божил Поборника, а от брат му, който е грамотар и писар. Дядо ти Никола и моят дядо са първи братовчеди. Далече назад във времето е връзката. Но кръвта вода не става, пък гледам и приличаме си. Личи си Божиловият род. И как така се сети?

Казах му как съм се сетил, казах му за родовото дърво на другия род, където всичко се знае и помни. Но не се знае и помни другият ми род. И съм тръгнал да го издира сам.

– Добре си направил – каза. – Имаш ли деца? Като проимаш да знаят от къде идат, защото тогава Каменица може вече и да я няма. Докато е време, ела. И ти си дошъл. Както се полага на човека.

Трепнах. Той вече бе произнесъл думата „човек“.

– И още повече съм дошъл – казах – да разбера защо дядо Никола не е тръгнал с баща си през седемдесет и шеста и защо е написал нещо на камък и какво е написал. Ако знаеш, или ако някой знае.

– Не бързай – каза Божил Човека, – никого няма да надпревариш. И не са ти много загадките. Защо Никола не е тръгнал? И питаш един век след като работите са станали. Но да ти кажа: никога от къща не излизаха баща и син хайдути и никога двама братя. Ако единият посекаат, да остане другия и да гледа челяд, а челядта мъсти. Майката не пускаше мъж и син заедно, нито двама сина. От къща по един може да отиде курбан, но ако отидат двоица, и къщата, и родът ще се затрият. Ето, това правеха старците преди нас, за да ни има и нас и ние да имаме внуци.

Обяснението бе много просто. Години аз бях мислил, че дядо Никола е проявил страх, че не е бил на бащиното си ниво, че е търсил спокойствие, додето онзи е търсил бурята. Така ме бяха учили: да противопоставям бащи на деца и да търся между тях конфликти.

Като ме видя замислен, Божил Човека се засмя:

– Не може всички да измрат – каза, – все някой трябва да остане да живее. Не да поживее, а да живее.

– А какво е написал на скалата дядо ми Никола? – попитах.

– Това вече никой не знае – каза Божил Човека. – Никой не знае или може би да знаят още в манастира.

– В кой манастир?

– В Каменския. Не знаеш ли? Имам Каменски манастир и още двама монаси, които четат в него и служат. И двамата са по на сто години. И може в манастира да знаят, само там не съм питал и като си дошъл може да попитаме.

– Как така никой не е запомнил? Сигурно е било нещо важно.

– Сигурно – рече Божил Човека, – но какво от това? Колко много са важните неща и как те всички отпадат от паметта. Хората забравят, това е присъщо на човека. Но виж, ако камъкът се беше запазил, друго е. Но са запомнили местността – „Написан камък“. Това не ти ли стига? И са запомнили, че камъкът е бил написан от Никола.

– Защо Никола е избрал такъв висок камък за своя надпис?

– Как защо? От гордост!

– Каква гордост?

– Никола е бил горд заради баща си. И за него е написал камъка. И е избрал най-едрата и на високо скала. Но там, в „Написан камък“ падат най-много гръмотевици като се за-гърми. Овчарите бягат от това място. Светкавиците падат върху камъните и ги цепят. Казват, че там има желязо и то привличало гръмовете. И сигурно е така. Избрал от гордост най-високата скала, но нея поразила гръмотевицата. От над-писа не е останало нищо. Сега доволен ли си?

Дали бях доволен? Бях дошъл да науча. Човек може да на-учи не това, което е станало, а това, което се е запомнило.

– А кога се е оженил дядо Никола?

– Ами след въстанието, след като подкарали баща му.

Това отново не можех да приема. Но Божил пък каза:

– Човек живее, за да роди внуци. Бащата сам е искал Ни-коловата сватба, бъди сигурен в това.

Може и да я е искал. Назад във времето са други нещата. Сватбите и гибелите са едно до друго, понякога и в един ден.

– Никола тръгнал по търговска работа, няма да се оста-ви турците да го изядат, я. И там, далече през планините, го намерила Гълъбина. И сватбата я сторили в Скопие. И тя се върнала с Никола на същия си кон, но вече облечена като жена.

– Жените яздили ли са?

– В планините язدهа. Баба ми яздеше. Майка ми не.

– И защо в Иваново са отказали да дадат зестра на Гълъ-бина?

– На избегалите, на пристанушите зестра не се дава. Такъв е тука законът. На нея ѝ стига, дето има любовта.

Така вече много работи се изясняваха. И ние станахме да си ходим. „Пак заповядайте“ – каза Божил Човека.

Ракията не кусихме. Защото сутрин може да се черпи с ра-кия, но сутрин ракия не се пие.

На улицата спряхме и се загледахме един друг.

– Сега какво? – каза Иван Бръснаря.

– Ще поскитам – рекох, – че за това съм дошъл.

– Къде ще скиташ? След петдесет разкраса селото свършва и почва платото. Къде ще ходиш? Я, нека дойда и аз с тебе, така, да си поговориме.

– Ела – рекох, – и може да се сетиш още нещо за Божил Поборника.

Вървахме по неравния калдаръм. Тук-таме калдаръмът изчезваше и тогава ние стъпвахме направо върху скалата. Селото лежеше върху камък.

– На самата скала са направили селото? Защо това?

– Защо ли? Ами земята тук е малко? Защо да пилеят земя. Ето тук от края почва хубава пръст. Не е като в полето. Става за ниви, но не като полските. Сеят малко ръж и малко кукуруз, картофи. А иначе повече са гледали животни и най-вече кози.

– А няма това им е стигало, за да се изхранят?

– Не е стигало – каза, – но тогава наоколо е имало стари гори. И те са карали с колите надолу греди и мертеци, бичмета и дъски.

– Дървари?

– Не съвсем, защото гора за огрев не са карали в низината. И най-много са правили бичмета. А това е бил труден занаят.

– Защо пък труден?

– Ти не знаеш ли как се правят бичмета?

– Не знам.

– Правят се така. Дървото, което се бичи, се поставя на скеля. Един държи бичкията отгоре, друг отдолу. Единият я изтегли нагоре, другият я издърпа надолу. Разбираш ли? Единият е стъпил горе на скелята, другият е долу. Тегли единият нагоре, после тегли другият надолу.

– Че може ли така? Че цял ден да бичиш така, какво ще направиш?

– Голям труд е било. Но така са бичили мертеци. И после са ги карали в полето. Ето така е живяла Каменица – трудно.

Улицата между черните от времето каменни къщи стигна бързо до края на селото. И се отвори пред нас полето. На голям камък беше седнала една вехта баба и пред бабата бе застанала една кльошава коза. Бабата ядеше хлябец, чупеше от голям комат и даваше от хляба и на козата.

– Това е баба Невена – каза ми Иван Бръснарина, – тя е попова щерка, внука е на баба Мария. А баба Мария е знаела баба ти Гълъбина. И е разказвала на внучката си, та да запомни. Ела да я питаме.

– Какво ще я питаме? – казах.

– Как какво? За баба ти Гълъбина.

– Ами че това е преди сто и двадесет години – рекох.

– Не е много – каза Иван Бръснарина. – Не е много. Баба Невена знае и по-отдавнашни работи.

И ние тръгнахме към баба Невена. Като видях да се задаваме, тя сложи ръка над очите си, сякаш идехме от огромна далечина. И още като бяхме на десет разкрача от нея, тя извика:

– Вие кои хора сте и какво търсите?

– Иван Бръснарина съм – извика, – а тоя до мен е от Божил Поборника. Добър ти ден, желяем да те видим...

– Е па какво ще ме видите...

– Ей така. Да те питаме.

Но ние бяхме стигнали до нея. И ѝ целунахме ръка.

Баба Невена се оживи. Сигурно отдавна не ѝ бяха целували ръка. Поради самотата.

– Добре дошли – каза тя и помилва козата по ушите.

– Добре заварили – казах.

– А – каза баба Невена, – знаеш да отговаряш по нашему, по селски. Ако срещнеш някого на пътя какво ще му кажеш?

– Добра стига – рекох.

– Той какво ще ти отвърне?

– Дал бог добро.

– Съвсем по нашему. Та ти ли си унука на Божил Поборника?

– Аз съм – рекох.

Тя погали козата по ушите.

– Ей – рече, – видиш ли я тази пътека, дето се губи в тревата?

– Виждам я.

– Викат ѝ Божилова пътека. По нея хванали Божил и другарите му. Колко са били не се знае. Едни викат трима са били. А други пък – седмина. Истината е, че като се дигнали клисурците на бой, от Каменица излезли мъже и слезли долу да помагат на клисурците. Били ли са се или не са се били с турците, не се знае. А може пък някой и да знае. Та това е Божилов път, пътят на праждо ти.

Гледах с вътрешна тревога тази пътека. Обикновена селска пътека, малко жълта, глинеста. За сто и толкова години не се е изменила. С какво може да се измени една пътека? Тревите се полюляват, навеждат се над нея, а тя се вие между тях. Този път бе за мен съдбовен. Да не бе стъпил на него праждо ми Божил преди век, аз щях да съм роден тук и да живея тук. Въстанието бе откъснало моите от земята им...

– Хубава пътека – казах. – Все така ли върви между тревите?

– После слиза надолу – каза Невена. – Като бях момиче, все тичахме по Божиловата пътека. В Клисуре ходехме на пазар.

– Я му разкажи нещо за баба Гълъбина – каза Иван Бръснаря.

– Че какво да му разказвам? – Тя се наведе и взе бастунчето си, което бе паднало на земята, и се заигра с него. – Какво да му разказвам?

– Ами как искали да я женят?

– Разправяла ми е баба Мария – рече, – че двете бяха приятелки. Гълъбина се имала с Никола, дума си били дали да се вземат. Ала техните, Петър Божилов Попа, я обещаха на други. И един ден тръгнаха момъкът и сватите да си вземат момата. И пратили напред конници, първи да носят хабера.

И като дошли гостите, конниците да рекат, дето иде след тях сватбата. Гълъбина ги черпила с ръкия, шътала им. И по едно време влязла в одайчето. Никой не я видял как облякла новите дрехи на братчето си, сложила и силиях и в силияха сло-

жила пищови. Цяла кожена торба напълнила с хляб, със сирене, че и с плоска ракия. И в една малка мешина в джобата турила три малки алтъна и седем сребърни меджидии.

Вкъщи вик и веселие. Кой ти гледа влиза ли някой, излиза ли. А тя, от яхъра извела вранята коня на Петър Божилов Попа и на коня – та хайде из вратата. Хванала пътя.

А на мостчето на рекичката срещнала сватбата, дето идвала за нея. И на това мостче до ден днешен му викат „срещен мост“.

– И как е стигнала сама до Скопие?– запитах.

– Навсякъде като ергенин, който е тръгнал по търговия. Че ергенина и чифте пищови носел – за разбойници уж. И като похапне в хана, току извади плоската и дръпне от ракията. Никой билия и не усетил. А в Скопие на хана тя намерила Никола. Той я повел у едни свои достове, дето я оставил, дето ѝ дали женски дрехи. И на първата неделя след литургията се венчали.

– Тè това е баба ти Гълъбина.

– Хубава ли е била?

– Хубавица. Тя и сестра ѝ Захарина били толкова хубави, че ако влезел турчин в Иваново, тех ги криели. Там, в Иваново, има едни такива големи порти, отгоре на портите има долапи. В долапа над портата скривали Гълъбина и Захарина, докато турчинът си отиде.

– Тая порта се пази и до днес – рече Иван Бръснарина.

– Защо се пази? – попитах.

– Как защо? Ами че от милост! Мило им е на хората, още им е мило за Гълъбина и Захарина, дето били красавици, дето стъпвали напето...

Мен ме заболя нещо отвътре. Един век! Един век, Господи, тия хора живееха с тези спомени – спомените за рода ми.

Козата леко измека и баба Невена и даде къшей хляб.

– Май ти ѝ даваш повече хляб, отколкото трева?

– И трева яде, но и хлебец обича. Живинка!

Ние целунахме пак ръка на баба Невена и си тръгнахме.

- Какво ще правиш – попита Иван Бръснаря.
- Ще похода по Божиловата пътека, по пътя на прадыдо ми.
- Походи. Аз ще кажа в кръчмата да ни стотвят за ядене.
- Защо да ни стотвят? Те не готвят ли?
- За кого? Ако искаш да ядеш в кръчмата, казваш от напред. Така не готвят много работи. Ще кажа да ни направят качамак със сирене.
- Добре. Кажи да ни направят.
- Но ти не се бави много, че качамакът не е хубав като застине.
- Няма да се бавя.

Иван си тръгна и аз поех по пътечката. Минаваше между тревите и някакви храсти. И от нея се виждаше цялото плато.

Тих есенен вятър духаше и люлееше високите класове на тревите. В дълбочината бяха планините, тъмносини, почти черни на избелялото небе. И в това като да имаше нащо неестествено – сякаш бе не природа, а картина някаква, нарисувана от някой, който е обичал Ван Гог.

От тук почваше пътя ми, от тази пътека. И от тук почваше и недоволството ми, писъкът, който ме тревожеше. Защото да бе стоял прадыдо ми Божил, да бе седял кротко, да не бе вдигал ръка срещу турската царщина, до ден днешен да живеем под това небе, да орем малкото земя, да гледаме една-две саански кози и да бъдем прости души под простото слънце.

Не бе тръгнал за добро Божил с пушката по Божиловата пътека. Целият ни живот в града бе едно нещастие. Животът на Никола и на сина му Георги, животът на моя баща Никола, и моят собствен живот. Георги – убит от полицията, Никола – убит от жандармерията по време на евакуацията. И аз, макар да живея, но съм като да са ме убили.

Тогава чух звънчета на овце. От храстите изскочи овчарят с гугла и кожух, и с голяма тояга в ръката, тъй както сме виждали овчари по старите снимки.

- Добра среща – рекох.

– Сполай ти – каза. – Не си тукашен, що тражиш по Божиловата пътека?

– Гледам – рекох, – ходя и гледам.

Той се опря на гегата. От храстите излязоха няколко овце и всичките се вгледаха в мене.

– Ами като няма какво да правиш – рече, – ходи и гледай. Ама да ти кажа, и това омръзва.

– На мен няма да ми омръзне – рекох. – Аз съм внук на Божил. Дойдох да видя пътеката на моя праотец.

– Ааа, значи си Божилов внук, праунук си на Божил. И добре си решил да дойдеш да видиш пътя на дядо си. Ей го пътя. Вие се, вие се, па се скрие в тревите. А не знаеш на къде ще те изведе.

– Сега вече знам – казах. – Сега знам къде ни е извел.

– Не си май нещо доволен от града? Така ли да разбираме работата.

– Не съм.

– И други не са – рече той. – Ама там е работата, че и ние, дето сме останали у Каменица, не сме доволни.

– То е защото мислите, че щастието е наказано по стъгдите на града,

– Никой не ти мисли за щастието. Тук малцина останахме. И селото колкото прилича на село, толкова прилича и на манастир или на гробища. Като се събудиш сутрин, не знаеш къде си се събудил – на този свят или вече на оня.

Той помълча.

– Не е село, а мъртвило – каза.

И пак помълча.

– На теб как ти е името? – внезапно рече.

– Георги.

– И на името си изменил.

– Как съм изменил?

– Ами така. У вас в рода винаги е имало Божил и Никола. Божил Николов и Никола Божилов. Божил син на Никола и Никола син на Божила. А сега ето ти: Георги.

Овцете до сега сякаш бяха слушали. И като не бяха чули нищо интересно, започнаха да пасат. Аз гледах пътеката.